

ISSN 1309 565X

YENİ TÜRK EDEBİYATI

5

NİSAN 2012

Unutulan Kitaplar:
BEYAZ ZAMBAKLAR ÜLKESİ'NDEN
SERBEST İNSANLAR ÜLKESİ'NE

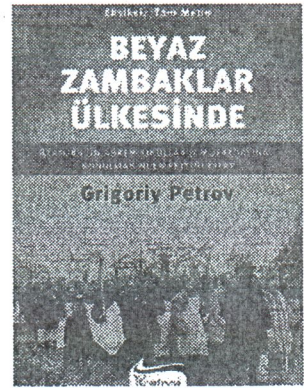
Selçuk Çıkla*

FORGOTTEN BOOKS: FROM "THE LAND OF THE WHITE LILIES"
TO "THE LAND OF THE FREE PEOPLE"

Bir Zamanlar Kur'an'dan Sonra En
Çok Okunan Kitap

Rus yazar Grigory Petrov'un, ilk baskıları 1923'te Sarayevo'da (Sırpça) ve 1925'te Bulgaristan'da (Bulgarca) yapılan¹ *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'si Türkçeye ilk kez 1928'de *Beyaz Zambaklar Memleketinde* adıyla çevrilmiş. Bu eser, Batı klasikleri içinde roman olmadığı halde Türkiye'de en fazla okunan kitapların başında geliyor. İlk çeviriyi yapan Ali Haydar Taner'in, kitabın 1946 baskısının önsözüne yazdığına göre, 1930'lu yıllarda Millî Eğitim ve Millî Savunma Bakanlıkları bu kitabı birer genelgeyle kendi mensuplarına tavsiye ettikleri gibi Millî Eğitim Bakanlığı aynı zamanda 1930'da eseri resimli ve özenli bir şekilde Devlet Matbaası'nda

bastırmış ve o yıllarda bakanlığın yayını olan –yaklaşık on iki bin aboneli– *Terbiye Mecmuası*'nın abonelerine ücretsiz olarak dağıtmış.² Kitap, 1940'ta yapılan üçüncü baskısından sonra bugüne kadar otuzdan fazla yayınevi tarafından yüzlerce defa basılmış bulunuyor. Bu son baskılardan birinin arka kapağında yer alan şu bilgiler çok dikkat çekici:

Beyaz Zambaklar Ülkesinde, Mustafa Kemal Atatürk zamanında Türkçeye ilk kez çevrildi. Atatürk, kitabı okuduğunda bu

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Zeynep Zafer, "Rus Yazarı Grigoriy Petrov'un Sürgün Dönemi Eserleri", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 23, Güz 2009, s. 147.

² Grigori Petrof, *Beyaz Zambaklar Memleketinde Finlandiya*, çev. Ali Haydar Taner, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1946, s. 3.

destansı başarıya tek kelimeyle hayran olmuştu. Derhal kitabın ülkedeki okulların, özellikle askeri okulların müfredatına dahil edilmesini emretti. Türk askerleri ülkelerindeki 'yaşamı yenilemek' için mutlaka bu kitabı okumalıydılar. O vakitler, kitap o kadar çok ilgi gördü ki, Kuran-ı Kerim'den sonra en çok okunan kitap haline geldi.³

Beyaz Zambaklar Ülkesi: Finlandiya

Beyaz Zambaklar Ülkesinde Grigory Petrov'un Finlandiya'ya yaptığı seyahatlerine ait notlar ve izlenimlerinden oluşan gerçekçi bir eser. Yazar, Finlandiya'nın XIX. yüzyılında yetişmiş, ülkesinin bağımsızlığa kavuşması için hayatı boyunca çalışmış olan Johan Vilhelm Snellman'ın (1806-1881) bataklıklar ülkesi Finlandiya'yı beyaz zambaklar ülkesine dönüştürürken yaptığı fedakârlıkları çarpıcı gözlem ve yorumlarla aktarıyor. Finlandiya'nın kaderinde büyük rol sahibi Snellman'ın ölüm tarihinin Türkiye'nin kaderinde büyük rol oynayan Atatürk'ün doğum tarihiyle aynı yıla denk gelmiş olması şaşırtıcıdır. Kim bilir, Atatürk'ün tam olarak bilinmeyen doğum tarihi gün olarak belki de Snellman'ın ölüm günüyle de aynıdır: 4 Temmuz 1881.

Finlandiya, Snellman'ın başlattığı kalkınma yarışında, yani müreffeh medeniyetler seviyesine ulaşma serüveninde çok yol almış olmalı ki Birleşmiş Milletler'in 1993'ten bugüne Dünya'daki ülkelerin çoğunda insanların yaşam uzunluğu, okuryazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi gibi belli başlı önemli kriterlere göre yaptığı İnsanî Gelişim Enseksi ölçümlerinde hep 10-15. sıralar arasında yer alırken Türkiye'nin 80. sıralardan aşağıyı (yani yukarıyı) pek nadir gördüğüne şahit oluruz (Söz gelişti 2007 yılı endeksinde Finlandiya 11, Türkiye 84. sırada). Meseleyi daha fazla ekonomi, hayat

standartları veya genel çerçevede siyasetle ilişkilendirmek istemem; ancak söz konusu olan iki ülkenin geleceği üzerine kurgulanmış iki eser var elimizde. Bu sebeple iki ülke arasındaki birtakım benzerlik ve farklılıkları burada, bu yazının konusu olan iki eser aracılığıyla hiç olmazsa bu karşılaştırma münasebetiyle açık sözlülükle dile getirmekten de kaçamayacağım.

Beyaz Zambaklar Ülkesinde, klasik Rus yazarları arasında yer almayan; ancak Sırbistan, Bulgaristan ve Türkiye'de neredeyse Tolstoy ve Dostoyevski kadar tanınan ve sevilen bir yazarın eseri. Kitabın, Petrov'un dostu ve eserlerinin Bulgaristan'daki yayıncısı D. Bojkov tarafından yazılmış Önsöz'ünde bir zamanlar İsveç, ardından da Rusya'nın hegemonyasında yaşayan bir ülkenin bugünkü kalkınmışlığının temelleri çarpıcı örneklerle anlatılıyor:⁴

Bataklıklar ülkesinde insanlar daha çok başkasının hak ve hürriyetlerini düşünür. (s. 9)

Tramvaya binersin, biletçi yok. Kontrolör yok. Parayı kutuya atar, dilediğin yere gidersin. (s. 9)

Finlandiya'da öğrenim mecburi ve parasızdır. (s. 10)

Finlandiya'da alkolü içki içilmez; zaten 1907 tarihli bir kanunla sarhoş eden her türlü içkinin satışı yasak edilmiş. (s. 11)

Ailelerde, okullarda, sokakta, devlette tertemiz âdetler! (s. 11)

Bu alıntılarda ifade edilenlerin, eserin Türkiye'deki ilk baskısından iki yıl sonra çıkan bir romanda, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'de anlatılanlarla büyük bir yakınlık taşıdığı görülüyor. Bu durum; Ağaoğlu'nun 1930'da basılan romanını, ülkemizde ilk çevirisi 1928'de yayımlanan *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'yi okuduktan sonra ve onun etkisiyle yazdığı, iki metni peş peşe okuyanlar tarafından rahatlıkla tespit edilecektir.

³ Grigoriy Petrov, *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* (Atatürk'ün Askerî Okulların Müfredatına Konulmasını Emrettiği Kitap), çev. Sübhane Mirzayeva, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2007 (arka kapak sayfası).

⁴ Alıntı sonlarındaki sayfa numaraları şu baskıdandır: Grigory Petrov, *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, çev. Ali Çankırılı, Timaş Yayınları, İstanbul 2002.

Serbest İnsanlar Ülkesi: Yokistan

Ahmet Ağaoğlu bu tek romanında kültür, eğitim, siyaset, ekonomi, hukuk gibi alanlarda ideal/ütopik bir ülkenin, yani 'yokistan'ın sahip olması gereken vasıflarına yönelik düşüncelerini kurgulaştırmış. Yazar, ayrıca bu eserinde liberal ve hürriyetçi düşüncelerinin savunusunu yapmış görünüyor. Bu arada romanın Atatürk'ün emriyle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu yıl yazılıp yayımlandığını da hatırlatalım. (Üstelik Serbest Fırka'nın kurucuları arasında Ahmet Ağaoğlu da var.)

Ağaoğlu bu romanı yazış gayesini "Mukadde-me"de kısaca şöyle ifade ediyor:

Cumhuriyete gelince orada –Hakimiyet tam ve şamil olarak Halkın elindedir. Ahaliden herkes idareye iştirak etmek salâhiyetini haizdir. Bedihidir ki, milyonlarca insanların iştirak ettikleri idarenin muntazam ve makbul olabilmesi için– bu insanların yüksek vazife ve mes'uliyet duyguları ve mümtaz ahlak düsturları ile mücehhez olmaları lâzımdır; yani cümhuriyette vatandaşların faziletli olmaları şarttır.

Bu fazilet neden ibarettir, nasıl tezahür eder?

İşte bu suallere cevap vermek endişesidir ki, bu kere karilere arzettiğim bu eseri yazdırtmışır.⁵

Serbest İnsanlar Ülkesinde ile *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* arasında çok önemli farklar var. Bu farkların en dikkat çekenini Petrov'un kitabında anlatılanların yaşanmış bir hayata/tarihe ait olması, Ağaoğlu'nun yazdıklarının ise ütopik bir niteliğe sahip oluşudur. *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'de anlatılanların hemen hepsi gerçekçi, Ağaoğlu'nun romanında Atatürk kültürünün ve dönemin baskın/hâkim tarih ve siyaset tezlerinin ağırlığı hissediliyor. Söz gelişi eserde "Aramızdan sarı saçlı, mert yüzlü, aslan bakışlı birisi çıktı. Meğerki elini sakınan,

yurdunu esirgiyen Tanrının resülü imiş!" (s. 6) ifadeleri Atatürk kültürünün yansımalarındandır. Yine eserin başlarında okuduğumuz "– Evet! Evet! Biz de o kahramanı tanırız ve onun aşığıyız. Burada onun ideali namına hareket ederiz." (s. 6) cümleleri, okura romanın bütününde yeni kurulan Cumhuriyet'in izlemesi gereken yolların bir programının verilmeye çalışılacağını sezdirir. Okur bu sezgisinde pek yanılmaz. Nitekim eserin didaktik ve kuru söylemleri okura daha pek çok şey düşündürür. (Bu noktada eserin sıkıcı dili ile *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'nin akıcı dili iki metnin okunurluğunu en çok etkileyen ayırıcı bir diğer özelliktir.)

Serbest İnsanlar Ülkesinde, âdeta modern bir pendnâme. Eser baştan sona ideal bir ülkenin ideal insanlarına yönelik nasihatlerle donatılmış. Serbest İnsanlar Ülkesi'nin esas kaideleri ve yasalarından tutun konferans, miting, sine-ma, tiyatro mesajlarına ve hatta türkülerine kadar hemen her metin bu modern pendnâmenin birer parçası niteliğinde. Söz gelişi eserin temel fikri, romanın adında da yer alan "serbest" kelimesinden dolayı "hürriyet" fikridir; ancak bu fikrin bütün ülkeye hakim olabilmesi için öncelikle insanların hürriyet kavramını doğru anlamaları gerekir. Bu doğrultuda ortaya konmuş kaidelerden/nasihatlerden biri şudur mese-la: "Hürriyet yüce bir vergidir. Hür olabilmek için pek yüce olmalıdır. Fikir temizliği, söz temizliği ve hareket temizliği hürriyetin esaslarıdır." (s. 7). Bu üç temizlik türü eserin 75. sayfasında biraz daha açık bir şekilde modern bir pende dönüştürülmüştür:

Fikir temizliği demek, düşünürken gıllû gışsız ve sırf hak ve hakikati bulmak için düşünmek demektir. Söz temizliği demek söz söylerken gıllû gışsız ve sırf hak ve hakikati ifade etmek demektir. Hareket temizliği de hareket ederken hak ve hakikate doğru yürümek demektir!

⁵ Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul 1930, s. 1. (Eserden yapılan alıntıların sayfa numaraları alıntı sonlarında verilmiştir.)

Serbest İnsanlar Ülkesinde'deki fikirlerin üç temel sacayağı var: Türkçülük, Atatürkçülük, Batıcılık. Romanın başlarında geçen "– Törem asil, elim necip, kanım temizdir. Yurdum evvelce orta Asya'nın yüksek yaylası idi..." (s. 5) ifadeleri yazarın Türkçü yanının bir yansımasıdır. Aslında yazar bu ve buna benzer söylemlerle eser boyunca Türklüğü ve kurucu unsur olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk unsurunu yüceltmeyi hedeflemiştir. Yine eserin başlarında; yabancıları yurttan kovan, padişahı deviren, milleti hürriyet bayrağı etrafında toplamakla meşgul olan ve 'Tanrının resülü' olarak nitelenen Atatürk'ün idealleri adına hareket edildiğinin belirtildiği ifadeler de romanın temel tezinin ikinci ayağının bu yönde şekillendirildiğini göstermektedir. Okurun, eser boyunca asla ulaşamayacağını hemen her sayfasında anladığı bu muhayyel ülkenin sanatı ve sanatkârları, bilimi ve bilim adamları, siyaseti ve siyaset adamları âdeta Batılıdır. Yazar, açıkça ifade etmese de romanın hemen her bölümüne liberal (serbestlikçi), gelişmeci, hürriyetçi Batılı fikirlerinin veya kalkınma modellerinin birer nümunesini yerleştirmiştir. Dünyanın dört bir tarafından gelmiş on altı bin üniversite talebesi ve yüz elli alemşümül profesörü olan, aynı zamanda dört yüz bin cilt kitabın bulunduğu ve istenilen herhangi bir kitabın üç dakika içinde bulunup araştırmacıya takdim olunduğu üniversite kütüphanesi, içinde otomobilden zırhlı trenlere, lokomotiflerden her türlü mermi ve bombaya kadar her şeyin imal edildiği fabrika, Hayd Park misali miting alanı, Pasteur'den önce kuduz mikrobunu bulan kimyager, Darwin'den önce tekâmül (evrim) nazariyesini kuran mütefekkir, Baudelaire'den önce şiirleri bütün dünya dillerine çevrilen şair ve daha nice Batıya yön vermiş dahinin ve dahice başarının ülkesidir bu ülke.

Bütün bunların yanı sıra *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'de dinin ve Osmanlı'ya ait olan he-

men her şeyin dışlanmış gibi görünmese veya gösterilmese bile en azından önemsenmediğini veya kâle alınmadığını belirtmeliyim. Söz gelişti kasideler ve kasidehanlara yönelik eleştirilerin tam aksi bir durum yazarın –muhtemeldir ki– aklına hiç mi hiç gelmemiş olmalıdır. Bunu, kasidelerdeki övgülere rahmet okutturacak olan "Tanrının resülü" yakıştırmamasından çıkarmak mümkün. (Romanda, kasidelerin hâlâ mekteplerde okutuluyor olmasından yakınan Ağaoğlu'nun bu tavrının yine o yılların siyaseti ile yakından alakalı olduğunu söyleyelim.)

Estetikten Yoksun Bir Yokistan

Ağaoğlu'nun kurguladığı 'ütopik ülke'nin, yani 'yokistan'ın anlatıldığı *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'nin estetikten yoksunluğu eserin en zayıf yönü olarak dikkat çekiyor. Yazarın sırttan ideolojik söylemlerinin yanı sıra kurgu hataları da eserin okuyucuyu bunaltan yönleri. Ayhan Yalçinkaya'nın verdiği şu örnek bu tespitin doğruluğunu gösteriyor:

Bir kale içinde bir devlet kurup, bu devletin en az yarım milyon amelesi olduğunu söylerseniz, bir o kadar da çocuk ekler ve diğer toplumsal kesimleri de bu sayıya katarsanız en az iki milyonluk bir nüfusu bu kaleye sığdırarak, içinde bir de şimendiferler gezdiren Ağaoğlu'nun kitabı, yarattığı bu mucizevi devlete katılmaya karar veren kahramanın, pagan bir yemin töreniyle yurttaşlığa geçişiyle son bulur.⁶

Netice olarak *Serbest İnsanlar Ülkesinde*; gerçekçi olmayışıyla ütopik, kuru diliyle sıkıcı, kurgu özensizliğiyle estetikten büyük oranda yoksun, ideolojik söylemleriyle de Türkçü-Atatürkçü kanon içinde yer verilebilecek olan bir romandır.

⁶ Ayhan Yalçinkaya, *Eğer'den Meğer'e: Ütopya Karşısında Türk Romanı*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 198.